Спеціалізованій вченій раді Д 41.086.03
у Національному університеті «Одеська юридична академія»
(65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23)

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Майданика Р. А.
на дисертацію Головачова Ярослава Вячеславовича
на тему **«СУБРОГАЦІЯ У СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ»**

(м. Одеса, 2017 рік, 210 с.)

подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Дисертаційне дослідження Головачова Ярослава Вячеславовича присвячене актуальній темі суброгації у страхових правовідносинах.

Розвиток та ускладнення страхових правовідносин характеризується відсутністю в правозастосовній практиці однакового підходу до визначення правової природи різних зворотних вимог страховика (зокрема, суброгації і регресу) і механізму переходу прав кредитора до третіх осіб. Це зумовлює необхідність системного тлумачення сучасних тенденцій правозастосовної практики, врахування позитивного іноземного досвіду правового регулювання суброгації у страхових правовідносинах. В українському праві застосування і тлумачення норм щодо суброгації у страхових правовідносинах носить не завжди системний характер, а окремі питання залишаються поза увагою суб'єктів правозастосування і законодавця. Зазначене зумовлює потребу в нових підходах у доктрині і судовій практиці, пояснює актуальність обраної здобувачем теми дисертаційного дослідження.

У роботі здійснено спробу знайти відповіді на низку питань, вирішення яких становить основу для подальшого розвитку цивільного законодавства, а також юридичної практики.

Актуальні проблеми дисертаційного дослідження визначили характер і перелік поставлених дисертантом мети і завдань.

Автор визначив мету дослідження, яка полягає у визначенні правової природи суброгації та особливостей її застосування у страхових правовідносинах, а також внесення теоретично обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства в цій сфері.

Відповідно до поставленої мети дисертант формулює основні завдання, зокрема: охарактеризувати становлення та розвиток вчення про суброгацію у давньоримському приватному праві, у країнах загального та романо-германського права; дослідити стан доктрини щодо суброгації у цивільному праві України; відмежувати суброгацію від суміжних правових категорій; з'ясувати співвідношення понять «суброгація» та «регрес» у страхових правовідносинах;розглянути функції суброгації у страхових правовідносинах; виокремити сферу застосування суброгації у страхових правовідносинах; дослідити підстави та передумови переходу прав кредитора шляхом суброгації, підстави реалізації суброгаційної вимоги; визначити порядок реалізації суброгаційної вимоги; сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення актів цивільного законодавства у сфері застосування суброгації.

Певною мірою автору вдалося досягти поставленої мети. Ознайомлення зі змістом дисертації Я. В. Головачова дає підстави для таких висновків.

Дисертант виявив належний рівень знань літератури у сфері цивільного права, нормативно-правового матеріалу, судової та іншої правозастосовної практики, у змісті дослідження знайшло відображення ряд дискусійних проблем, що підлягають осмисленню і відповідному їх вирішенню. Автором застосовано різноманітні методи наукового аналізу досліджуваних проблем, проведено аналіз законодавства іноземних держав, зроблена критична оцінка положень чинного законодавства.

Мета, завдання і предмет дослідження зумовили структуру цієї роботи.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел.

У дисертації здійснено аналіз розвитку вчення про суброгацію, висвітлено поняття суброгації та її співвідношення з регресом, досліджуються функції, сфера дії суброгації, підстави та умови переходу прав кредитора шляхом суброгації, підстави та порядок реалізації суброгаційної вимоги.

Такий підхід до визначення структури і змісту дослідження є логічним, дає можливість всебічно висвітлити значне коло актуальних питань суброгації у страхових правовідносинах.

Автор слушно зазначає, що формування доктрини суброгації пов'язують з англійською концепцією суброгації, згідно з якою вважається неприпустимим отримання страхувальником разом із страховим відшкодуванням компенсації від третіх осіб, які в силу закону, договору або делікту є відповідальними за заподіяні збитки бо інакше мало б місце збагачення страхувальника без достатніх правових підстав. У цьому ж зв'язку до страховика в межах сплачених ним сум страхового відшкодування переходять усі права страхувальника, які він має у відношенні до третіх осіб – заподіювачів збитків (принцип суброгації). Страховик здійснює права, що перейшли до нього, з урахуванням характеру правовідносин, що лежать в основі вимог страхувальника до третьої особи (С. 21, 37 дис.).

Дисертант вважає, що суброгацією називається один з окремих випадків заміни кредитора в зобов'язанню. На відміну суброгації (і від заміни кредитора у зобов'язанні цілому) регрес є наслідком припинення зобов'язання (через його виконання), а не заміни кредитора (С. 39 дис.).

Обгрунтовується, що за змістом ст. 993 ЦК України право вимоги переходить не за правочином (як при цесії, тобто перший пункт загаданої статті не підходить до відносин, що розглядаються), а в силу прямої вказівки закону (стр. 46 дис.).

Автор пропонує під суброгацією розуміти передбачений законом перехід прав кредитора до третьої особи (суброганта), в результаті виконання зобов'язання боржника третьою особою на користь кредитора (суброгата) в рамках існуючих зобов'язальних правовідносин (С. 47, 50 дис.).

Звертається увага, що суброгація є самостійним випадком сингулярного правонаступництва і не є різновидом поступки вимоги (стр. 56 дис.).

Автор зазначає, що головна відмінність регресу від суброгації в тому, що регрес породжує право, а суброгація – це перехід прав, які вже виникли. Суброгація – це перехід прав до третьої особи на основі закону. Регрес – це право, що виникає у особи внаслідок платежу. При суброгації, зазначає дисертант, до страховика переходить право, що вже виникло (з моменту заподіяння шкоди) у страхувальника. Право регресу – це право зворотної вимоги, що виникає у страховика (регредієнта) до винної особи (регресату) на тій основі, що страховик попередньо провів виконання за страховим зобов'язанням, виплативши страхове відшкодування страхувальникові, тобто право регресу виникає з моменту сплати за третю особу (С. 61 дис.).

Автор зазначає, що незважаючи на те, що інститут суброгації у страхових правовідносинах замінив собою інститут регресу, іноді виникає необхідність використання останнього, тому що в деяких випадках застосування суброгації неможливе. Наприклад, при страхуванні відповідальності страхова компанія не може замінити в зобов'язанні вигодонабувача з метою реалізації права вимоги до сторони, винної в завданні шкоди, тому що цією стороною є сам страхувальник. Тому в цьому випадку використовується інститут регресу (стр. 91 дис.).

Доводиться, що при суброгації третя особа виконує зобов'язання (найчастіше у формі платежу), у силу чого займає місце первісного кредитора; при цесії ж зміна кредиторів відбувається без виконання зобов'язання. Таким чином, при суброгації відбуваються: платіж кредиторові

та передача прав кредитора особі, яка зробила платіж; при цесії ж має місце тільки останнє (С. 89 дис.).

Дисертант доводить, що суброгацією називається один з окремих випадків недоговірної заміни кредитора в зобов'язанні. При суброгації йдеться про перехід права вимоги, а для того, щоб воно могло перейти, це право повинне існувати (С. 87 дис.).

Встановлено, що відмінність переадресування виконання від суброгації полягає у наступному: при переадресуванні активним суб'єктом залишається кредитор, а при суброгації первісний кредитор усувається новим кредитором.

З огляду на те, що суброгація відбувається в межах існуючого зобов'язання, відмінність договорів на користь третьої особи полягає в тому, що в таких договорах права між кредитором і вигодонабувачем розподіляються (а не переходять) на стадії формування договірного зобов'язання, а головне – вигодонабувач не займає місце кредитора у зобов'язанні (С. 89 дис.).

Дисертантом виявлено, що в міжнародному праві термін «суброгація» має також інше значення: під суброгацією розуміється здійснення однією державою або уповноваженим органом прав інвестора у тому випадку, якщо вони здійснили платіж інвесторові на основі гарантії від некомерційних ризиків у зв'язку з його капіталовкладенням на території іншої держави (С. 88 дис.).

Загалом заслуговує на увагу пропозиція дисертанта щодо законодавчого закріплення у статті 993 ЦК України переліку наслідків невиконання страхувальником (вигодонабувачем) своїх обов'язків із забезпечення можливості реалізації страховиком прав за суброгацією (С. 8 дис.).

Разом з тим дисертація не позбавлена певних недоліків, окремі проблеми теми не знайшли відповідного рішення й обгрунтування, деякі з них залишилися без уваги автора, не з усіма дисертаційними положеннями беззастережно можна погодитися.

1. Потребує пояснення висновок автора про те, що суттю суброгації є перехід прав до третьої особи на основі закону (С. 180 дис.). Можливо, варто говорити «в силу прямої вказівки закону», оскільки підставою цих відносин є договір (зокрема, договір страхування). При цьому автор наводить американську практику суброгації на підставі договору і в силу прямої вказівки закону.

2. Заслуговує на увагу висновок про те, що строк позовної давності за суброгаційними вимогами повинен обчислюватися не з моменту виплати страхового відшкодування, а з моменту страхового випадку (С. 181 дис.).

Водночас у дисертації автор зазначає, що:

- суброгація в наявності, коли страховик зробив страхову виплату з метою компенсації заподіяних збитків. А якщо немає збитків незрозуміло чому продовжує існувати саме зобов'язання (С. 87, 185 дис.);

- зміна кредитора в зобов'язанні в порядку суброгації відбувається в момент виплати страхового відшкодування. До задоволення майнових вимог первинного кредитора – страхувальника (вигодонабувача) до нового кредитора (страховикові) не переходять права вимоги до особи, відповідальної за збитки. Ці права належать первинному кредиторові до моменту задоволення його вимог (С. 186 дис.).

З огляду на це, бажано пояснити аргументацію автора щодо строку позовної давності за суброгаційними вимогами.

3. Потребує уточнення висновок щодо авторського розуміння суброгації, передбаченої ст. 269 КТМ. На думку автора, за цією нормою КТМ до страховика з його згоди переходять не зобов'язальні права, а майнові, тобто права на все застраховане майно, якщо воно було застраховано на повну вартість, або на частку в застрахованому майні, пропорційну відношенню страхової суми до страхової вартості, якщо майно було застраховано на неповну вартість. Таким чином, здійснюється заміщення управомоченої особи в абсолютному правовідношенні – речових правовідносинах (С. 186 дис.).

Бажано пояснити, що це за суброгація, яка не є правом вимоги, а є речовим правом, тобто самостійним і безпосереднім правом особи на річ, а не на дії іншої особи.

4. Заслуговує на увагу пропозиція автора про доцільність закріплення у ст. 993 ЦК України переліку наслідків невиконання страхувальником (вигодонабувачем) своїх обов'язків із забезпечення можливості реалізації страховиком прав за суброгацією. У зв'язку з цим запропоновано доповнити ст. 993 ЦК України частиною другою наступного змісту: «якщо здійснення права вимоги до особи, відповідальної за збитки, відшкодовані страховиком, стало неможливим з вини страхувальника (вигодонабувача), страховик звільняється від виплати страхового відшкодування повністю або у відповідній частині та вправі вимагати повернення зайво виплаченої суми відшкодування» (С. 172–173 дис.).

Такий підхід не є безспірним, оскільки може сприяти дестабілізації страхового ринку внаслідок можливих зловживань з боку страховиків шляхом «створення» ситуацій «неможливості з вини страхувальника стягнення збитків з третьої особи».

5. Автор загалом правильно зазначає на дві передумови для переходу прав кредитора шляхом суброгації: 1) укладання договору страхування, в якому не передбачена заборона суброгації; 2) вказівка в законі про можливість суброгації (С. 187 дис.).

Бажано пояснити, чи можлива суброгація в майновому страхуванні за відсутності договору страхування?

Проте, висловлені зауваження не торкаються концептуальних положень дисертаційного дослідження Я. В. Головачова, у своїй більшості стосуються дискусійних проблем, не применшують належного рівня рецензованого дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та на її наукову і практичну цінність. Основні положення дисертації, що виносяться на захист, належним чином були відображені у наукових статтях, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікації основних

положень дисертаційних досліджень у професійних виданнях. У них висвітлена ідея проведеного дослідження. Зміст автореферату повною мірою відображає структуру, хід дослідження, основні положення і висновки дисертації. Автореферат не містить положень, що не ввійшли до основного змісту дисертації.

У ряді випадків автор веде полеміку, аналізує думки вчених із приводу суброгації в страхових правовідносинах, визначає власну позицію з цього приводу. Дисертантом проаналізовано майже всю існуючу вітчизняну літературу з розглянутої теми, було використано закордонні джерела. Усі ці теоретичні положення були належним чином критично проаналізовані здобувачем і на цій основі зроблені пропозиції удосконалення теорії і практики суброгації в страхових правовідносинах. Отже, загалом ступінь наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації достатній. Вони зроблені на належному науковому рівні. Тому можна сказати, що робота є завершеною науковою працею, а висновкам, зробленим у дисертації, властиві необхідні ознаки новизни.

Рецензована дисертація містить раніше не захищені наукові положення та отримані автором нові науково обґрунтовані результати в галузі науки цивільного права, які в сукупності розв'язують важливу наукову проблему суброгації в страхових правовідносинах.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані у подальшій розробці інститутів страхування і договору в цивільному праві України. Крім того, теоретичні висновки і пропозиції дисертації можуть бути використані для удосконалення відповідних цивільно-правових інститутів. Основні положення роботи можуть бути корисними при підготовці підручників і навчальних посібників для студентів юридичних вузів і факультетів, а також при викладанні курсів «Актуальні питання особливої частини цивільного права», «Договірне право».

Проведений аналіз дає підстави для висновку, що дисертація Головачова Ярослава Вячеславовича «Суброгація в страхових правовідносинах» відповідає вимогам, які ставляться до написання кандидатських дисертацій (п. п. 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03. – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
завідувач кафедри цивільного права
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка **Майданик Р. А.**

«29» квітня 2017 р.

Підпис проф. Майданика Р. А. посвідчую,

Вчений секретар Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Підпис засвідчено
Вчений секретар
Караульна
29.04.17

Київський національний університет імені Тараса Шевченка * Україна * Ідентифікаційний код 02070944